

Т. І. Крупеньова

**ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ
У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ
(на матеріалі повісті Марка Вовчка “Три долі”)**

Вибір письменником імені для свого персонажа, як правило, не буває випадковим. Називаючи свого героя тим чи іншим ім'ям, автор вкладає в нього певну оцінку, характеристику. Тим самим він має змогу використати власні імена як додатковий художній засіб для вираження ідейно-естетичного задуму. Проблемам антропонімії української літератури кінця XVIII — XX ст. присвячені роботи Л. О. Белея, В. М. Калінкіна, Ю. О. Карпенка, Є. С. Отіна та ін. Однак антропонімія художнього твору в україністиці вивчена недостатньо. Зокрема ще не були об'єктом дослідження у цьому плані твори Марка Вовчка, які досі розглядалися тільки з літературознавчої точки зору.

Твір “*Три долі*” вперше надруковано українською мовою в журналі “Основа” у січні 1861 року. Три жіночі долі, характери розкриваються перед нами. Жінка-оповідачка *Хима* стає свідком трагедії шаленого кохання, що нищить життя її найближчих подруг. Марко Вовчок вводить у любовний трикутник двох сильних жінок — палка, рішуча, незламна *Катря* і тиха, задумлива, покірنا *Маруся* — покохали одного парубка — *Якова Чайченка*.

Власні назви у повісті Марка Вовчка “*Три долі*” релевантні хронотопові та значною мірою створюють його. І при тому як літературні оніми вони вщерть виповнені притаманною цьому лексичному шару художніх творів інформацією та експресією.

Мета даного дослідження — шляхом аналізу з'ясувати питому вагу, основні функції та специфіку добору й ужитку власних імен у повісті Марка Вовчка “*Три долі*”.

Онімна лексика, наділена власне номінативною функцією, постачає у текст різного роду інформацію (історичну, етнографічну, географічну, конотативну та іншу) бере участь у моделюванні “хронотопа — локально темпоральної єдності, що є характерною для будь-якого художнього твору” [1: 75]. Крім цього вона відіграє конструктивну та структурно-семіотичну роль у формуванні художньої картини світу.

Вивчення антропонімікону художнього твору дає змогу вченим виробити адекватні методи і прийоми, визначити нові поняття. Так, наші спостереження при вивченні власних назв у драматичних творах Лесі Українки дали можливість засвідчити існування опозитивності онімії як істотного фактора організації онімного простору. Тому поява численних розвідок у галузі літературної ономастики дає змогу виявити специфічні особливості онімного простору, нові шляхи дослідження ролі власних назв у моделюванні художньої картини світу.

Антропонімічна система художнього твору — це єдине ціле, внутрішньо організована сукупність способів та моделей, які ідентифікують особовість у громаді, специфічна для певної території, конкретної соціально-історичної епохи або народу. Система власних іменувань особи являє собою не лише антропоодиниці, об'єднані в парадигми і категорії — особові імена, патроніми, прізвища, прізвиська, андроніми тощо, але й синтагматичні поєднання антропонімічних лексем у дво-, три- та багатолексемні найменування [4: 33]. З цього приводу В. М. Михайлов зазначає, що загальномова спроможність до різних комбінацій антропонімів, які репрезентують ту чи іншу формулу імені, можливість синтагматичного розгортання ономастичних парадигматичних рядів, певні позиції власних імен у структурі тексту, синонімічна взаємозамінюваність оніма та апелятива і т. д. виступають у художньому творі в типізованому вигляді [3: 101].

У повісті Марка Вовчка “*Три долі*” поіменовано 20 персонажів та згадуваних осіб. Варіативність їх іменувань невисока: нами зафіксовано функціонування 6 моделей.

№	Антропомодель	Кількість носіїв	Кількість ужитків
1.	Повна форма імені	2	18
2.	Прізвище	8	99
3.	Повне ім'я + прізвище	6	6
4.	Демінутив	3	13
5.	Гіпокористика як розмовно-побутова форма імені з нейтральним забарвленням	3	636
6.	Андронім	3	87

Соціальна антропонімійна варіативність базується на виборі, зумовленому соціально-етичними нормами. Варіювання норми у відносності з віковими характеристиками комунікантів у носіїв більш високого соціального стану та замкненість іменного репертуару у сільському середовищі є свідченням неоднорідності антропонімійної норми в різних соціумах. Спілкування в сільському середовищі у більшій мірі підкорено нормі і менш підвладне відступу від етичних канонів. Основним способом називання у сільському середовищі є номінація за ім'ям (повною та розмовною формами): *Катря, Маруся, Хима, Яків, Ганна*. У сільському середовищі вживання прізвища зустрічається в ситуаціях офіційного характеру (*Чайченко, Яковенко, Булах, Палій, Шелях*).

Втілення в тій чи іншій формі соціальної, вікової, національної характеристики, оцінка письменницею значеннєвості героя у певній соціальній групі зумовили використання двочленної антропомоделі “ім'я + прізвище” (*Яків Чайченко, Михайло Іваненко, Павло Булах, Дмитро Шелях*).

Гіпокористика як розмовно-побутова форма імені з нейтральним забарвленням марковані за соціальними та віковими ознаками і є характерними для розмовно-побутової сфери, ними названі головні героїні повісті — *Катря, Маруся* та *Хима*. Для підкреслення ніжних стосунків між персонажами, їх почуттів письменниця використовує суфіксальні демінутиви, утворені від повної або усіченої форми імені (*Катренько, Катрусю, Марусечко, Марусенько, Химочко*). У творі також вживаються андроніми: *Чайчиха* (42 рази), *Пиличиха* (43 рази), *Терничиха* (2 рази). Вибір в тексті форми власної назви зумовлюється завданнями художньої розповіді, особливостями використання власного імені в мові автора або в розмові персонажів, характеристикою персонажа-носія власної назви.

Розглянемо іменування головних персонажів повісті і простежимо за функціональним навантаженням цих антропонімів, їх експресивно-стилістичним наповненням, впливом частотності ужитку іменування та розкриття художнього образу того чи іншого персонажа. ***Катря*** з точки зору антропоніміки є головним героєм повісті, оскільки іменування персонажа демонструють найбільшу частотність — 305 разів. *Катря* — це гіпокористика, утво-

рена від Катерини, що з гр. katharios — чистий, katharon — чистота [5: 146]. Катря — чесна, щира дівчина, яка бурхливо покохала Якова і згодом, переконавшись у нещирих почуттях до неї, вирішила піти у монастир: *“От наче довго та довго тинялася по чужих та разом несподівано родину усю свою знайшла — заспокоєна, та радісна, та сама дивується... — Химо! — каже до мене. — Я у черниці піду... Буде мені спокій, промовляє радіючи”* [2: 294]. Катря скористалася, очевидно, єдиним вибором, котрий дозволяв жінці зберегти власну гідність — чернецтво.

Маруся теж належить до чільних персонажів твору: ім'я уживається у тексті 208 раз. **Маруся** — це розмовна форма імені без експресивного забарвлення, утворена від Марії, що з д. — євр. Maḡam означає чинити опір, відмовлятися, заперечувати або бути гирким чи кохана, бажана [5: 158]. Але етимологія імені протиставляється образу героїні, яка завжди спокійна, покійна і кохання її палке і сильне до Якова не є взаємним: *“Марусе! — говорю. — Оце ти за його заміж ідеши — чи ж тобі не приходить на думку, що бере він тебе не по великій любові-коханню? — Знаю, — каже, — що він мене не кохає; се я давно і добре знаю, — та він мене і не цурається”* [2: 300]. **Маруся** у своїй покійній відданості розділяє не лише чоловікове горе, але й сором, приниження, покутує його вину перед законом.

Найчастіше у творах Марка Вовчка оповідь ведеться від імені жінки. У повісті *“Три доли”* оповідь ведеться від першої особи — **Хими**, тому частотна кількість іменування персонажа низька (24 раз), хоча вона є головним персонажем. Така структура повісті збільшує можливість переконливо передавати стан внутрішнього світу героя з народу, розкривати суть народних характерів, посилює віру читача в правдивість зображення, створює враження істинності розповіді, сповідальності.

Повість Марка Вовчка *“Три доли”* є психологічним твором, в якому глибоко розкривається душевний світ героїв. Сучасні дослідження часто висвітлюють несподівані аспекти і представляють Марка Вовчка як тонким психологом, здатним відтворити найскладніші, найконтroversійніші нюанси жіночих почувань. Віра Агеєва так сказала про творчість Марка Вовчка: *“... творчість цієї непересічної авторки свідчить про її постійний інтерес*

до проблем жіночої емансипації, до широкого кола ідей, пов'язаного з першою фазою жіночого руху” [6: 113].

Майстерність Марка Вовчка, її індивідуальний почерк визначає пильна увага письменниці до ономастичних особливостей функціонування антропонімів, до відбиття національно-мовного колориту.

1. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. — М., 1988.
2. Марко Вовчок. Твори в двох томах. — К., 1983. — Т. 1.
3. Михайлов В. Н. Роль ономастической лексики в структурно-семантической организации художественного текста // Русская ономастика. — Одесса, 1984.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988.
5. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 1996.
6. Три долі. Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упорядник Віра Агеева. — К., 2002.